

S'Hort des Correu: el jardí botànic de Manacor

Júlia Roman Quetgles

Professora associada d'Història de l'Art de la UIB

S'Hort des Correu és prou conegut a Manacor. La seva proximitat al nucli de població, situat a l'est i, actualment, gairebé integrat en l'entramat urbà, han comportat que Cas Correu sigui popularment considerat com una fita urbana. També hi contribueix la seva particular i acurada configuració arquitectònica, que ofereix l'aspecte de casa de senyors amb jardí, més que d'hort pagès. Però s'Hort des Correu és sobretot conegut pel fet que la matinada del dia de Sant Joan s'hi practica un ritual per guarir l'hèrnia als infants. Ambdues consideracions s'expliquen per diferents factors de caràcter històric i artístic.

La historiografia local ha considerat que s'Hort des Correu va albergar un jardí botànic. No comptam amb la documentació precisa que ens permeti afirmar categòricament la certesa d'aquesta consideració. Però l'anàlisi de l'estat actual de s'Hort i la informació sobre els seus propietaris aporten un gruix d'informació prou consistent, que ens permet treballar amb aquesta hipòtesi.

S'Hort des Correu ocupa una extensió de poc més de quatre quarterades. La documentació per establir la seva evolució és minsa. Apareix dibuixat en el plànol de Pere d'Alcàntera Peña (1861)¹, però integrat al barri de sa Font Nova. L'any 1887 Joan Amer Servera sol·licitava a l'Ajuntament de Manacor l'obertura d'un nou camí

Conjunt arquitectònic: cases i clastra o pati tancat.

per accedir directament a s'Hort del Ban-Roig, ja que els veïnats de sa Font Nova havien desviat el torrent, fent-lo anar pel traçat del camí de s'Hort. Sembla que des d'aleshores, hi ha hagut pocs canvis significatius en la distribució dels espais. Les cases s'aixequen en un lloc central del conjunt, a prop del safareig i de les tanques dels arbres fruiters, que ocupen la part oriental. Al voltant hi ha els sementers de l'hort, els quals, des de l'any 1999, es dediquen a secà.

R. Ferrer Massanet data la formació del jardí botànic en el darrer terç del segle XIX, sota la promoció dels germans Amer Servera, Rafel, Joan i Miquel². Els tres foren destacats representants de l'èlit intel·lectual manacorina durant el període de transició entre els segles XIX i XX. Joan i Miquel van ser els més implicats en la revifada de l'activitat científica i cultural de Manacor. Però va ser Miquel Amer Servera (1847-1910) el membre més destacat. Metge de professió, va ser professor d'Agricultura -entre d'altres assignatures- de l'Institut Balear. Es dedicà a la investigació i a la defensa de la religió catòlica. Les seves reflexions i teories van quedar reflectides en una prolífica obra escrita. Tema d'especial interès va ser el de la idea de progrés; en el context intel·lectual de fi de segle, va ser una preocupació generalitzada l'intent de definir i justificar el progrés, sense que aquest implicàs la negació o superació de la tradició cultural catòlica. És a dir, la interpretació del progrés es va fer a partir d'un sentit *romàntic*: el compromís amb la ciència era ferma i convingut, però sempre sobre la base de la religió catòlica. Miquel Amer va fer una sèrie d'articles precisament dedicats a analitzar la idea de progrés, des d'un gran ventall de perspectives: *Viva el progreso, El progreso indefinido, El progreso científico moderno, El progreso social moderno, El progreso artístico moderno, El progreso literario moderno, El progreso material moderno*, etc³. El compromís polític s'emmarcava també dins aquest esperit;

Interior de la clastra, on es veuen les pilastres de la pèrgola, algunes d'elles integrades en les construccions recents.

per això, l'any 1870 va fundar el partit *Unidad Católica*, el qual no va tenir continuïtat. Va formar part de l'Ateneo Manacorens on pronuncià conferències que es van arregar i completar a la seva obra emblemàtica: *Dios y el Cosmos*. Aquest és precisament el llibre que porta en les mans Miquel Amer Servera en el retrat fet per Antoni Riera Nadal l'any 1971, en motiu del seu nomenament com a fill il·lustre de Manacor el 10 de desembre de l'any 1946.

Seguint les modes de l'època, Miquel i Joan Amer Servera es van aficionar a l'arqueologia, una activitat que durant el segle XIX i gran part del XX va ser protagonitzada pels erudits locals. A partir de l'any 1891 van impulsar campanyes de prospecció i d'investigació arreu del municipi. La tasca va culminar amb el descobriment l'any 1908 de la basílica de sa Carrotja en els terrenys que

la família Amer Servera tenia a Porto Cristo. A partir del 1910 va ser excavada per l'arquitecte català Joan Rubió i Bellver. El conjunt basilical va ser destruït molts anys després amb la urbanització de la zona. Del conjunt únicament es conserva el baptisteri, actualment visible a l'avinguda Amer, que va poder ser recuperat durant el transcurs dels anys 1996-97 i posteriorment consolidat per F. Torres i M. Munar⁴. La basílica de sa Carrotja juntament amb la de Son Peretó constitueixen els jaciments emblemàtics per a l'estudi de l'antiguitat tardana (segles V al X), un dels períodes menys coneguts de la història insular⁵. Les diverses campanyes van permetre també la formació d'una nodrida col·lecció de peces arqueològiques i de curiositats científiques, que s'instal·là a la casa dels Amer Servera de Manacor i fou admirada pels convidats il·lustres⁶.

Foren també Miquel i Joan Amer els promotors de la famosa "*Exposición Balear Agrícola y Pecuaria*", realitzada el mes de setembre de l'any 1897 en el claustre de Sant Vicenç Ferrer. Els germans van participar en les diferents seccions, i destacaren en la d'Agricultura, on aportaren nombroses llavors i diversitat d'exemplars.

Restes de la gruta artificial, adossada a la paret de l'hort d'hortalisses.

Només a tall d'exemple destacarem les més de trenta varietats d'ametlla (mollars blanques, de la Mare de Déu, de morro de bou, cornelles, de vinyet, de rul·ló, etc.), de llegums (mongetes, confits vermells, confits negres, mongetes d'indiana, confits de careta vermella, mongetes de pèl de bou, confits de Lluch, confits del Delà, etc.), i, com a novetat, foren els únics que exposaren safrà.

Aquest compromís dels germans Amer Servera amb la cultura manacorina i la profunda convicció de la utilitat de la ciència per servir al progrés econòmic i social es desprenen de l'anàlisi de s'Hort des Correu. Tot i les transformacions recents, la disposició dels elements, la configuració arquitectònica del conjunt, la important presència de peces de terrissa, l'articulació del sistema hidràulic i la presència d'exemplars botànics amb propietats medicinals evidencien els interessos dels seus promotors, que integraven els econòmics, els científics i els lúdics.

La casa dels senyors i la dels hortolans s'integren en un únic volum, que es desenvolupa en dos aiguavessos i s'aixeca en dues alçades, planta baixa i pis. Adossat a la part pagesa i en línia amb la façana nord-oriental hi ha un pati tancat o clastra. Originalment, aquest espai disposava de dos accessos independents vers les cases, un dels quals està ara cegat. L'interior ha sofert canvis importants, però l'estructura inicial es deixa entreveure gràcies a les traces d'antigues construccions i a la conservació d'alguns elements arquitectònics. Adossades als murs hi ha les restes de petits habitatges coberts a doble vessant, que foren després transformats en solls, gàbies i corrals per animals. A l'extrem oposat a la casa hi ha encara les dotze pilastres que formaven una pèrgola, actualment desapareguda, algunes de les quals han quedat integrades en les recents construccions. La tècnica constructiva utilitzada per a tot el conjunt és la paret en verd. L'estructura de la casa està remarcada per les cornises i les línies d'impostes, mentre que els murs del pati estan ritmats amb bandes de marès coronades amb hídries de fang cuit.

Hídria de model modernista.

Davant la façana est s'estén l'hort domèstic i les tanques dels fruiters; uns espais que foren plantejats, alhora, com a espais del jardí. Al llarg de la façana hi ha una carrera delimitada per un pedrís de marès, tot decorat amb cossiols i hídries de test. A la vegada, el pedrís tanca una pastera on hi ha plantats joves exemplars de ficus i de xipresos. Tot seguit, hi ha l'hort d'hortalisses, el domèstic, on hi ha

dos elements de l'hort-jardí. El safareig s'aixeca a prop de les cases i disposa d'un passeig amb bancs, delimitat per barana de fang cuit. A la paret que delimita l'hort hi ha les restes d'una gruta artificial. L'ambient de la gruta es va recrear aplicant una pasta de ciment mesclada amb fragments d'estalactites. Es recreen dibuixos d'espina de peix i, fins i tot, animals marins; encara es poden veure els tentacles d'un pop gegant.

Balustrada del safareig.

La gruta i la tècnica que s'utilitza segueixen la moda del segle XIX que pretenia integrar en els jardins algun referent a l'origen de la vida, misteri que només podia trobar-se en el ventre de la terra i, per tant, en les grutes. A l'altra banda del safareig hi ha l'hort dels tarongers on trobam encara restes de construccions pròpies de jardí: una terrassa de planta exagonal delimitada amb pedrís de marès i, adossat al mur de tancament de l'hort, hi ha encara les restes d'un pedrís elevat amb doble tram d'escala i paret pintada reproduint peces de marès.

La situació de s'Hort des Correu a prop del nucli urbà de Manacor facilita la presència de tot un conjunt d'elements decoratius de ceràmica que es troben per arreu dels espais descrits i que són propis de la producció local dels segles XIX i XX. Principalment es tracta d'hídries de perfil gallonat que remetien a models prou diferents als tradicionals, que són molt freqüents en els jardins de Mallorca. Es tracta de models de cistelleria, treball de fusta o treball de forja, els quals tenen un component d'estil modernista. És el cas de l'hídria amb garlanda de margalides obertes vistes de front. Són també destacables les hídries del safareig, treballades a manera de paner i formades a partir d'una de secció oval, en lloc de la circular, que és tradicional. El mateix succeeix amb les pilastres destinades a suportar cossiols, amb decoracions vinculades al Modernisme. Un altre element ceràmic destacable és la barana del safareig, que discorre en tres trams. Els balustres són de secció rectangular i es formen a partir de la superposició de semicercles, que tant en el coll com a la base es tanquen formant una ornamentació de caràcter vegetal. La successió d'aquestes peces té com a conseqüència la formació d'una balustrada de cercles superposats, que aconsegueixen l'efecte final d'una balustrada calada. En definitiva, la ceràmica decorativa de s'Hort des Correu és prou destacable tant per la seva originalitat com per la vinculació estilística amb el Modernisme. Sembla que el conjunt podria datar-se ja dins el segle

Exemplar més antic de *Salix viminalis*.

pels romans i, fins a principis de segle, es practicava arreu d'Europa. Però en les darreres dècades aquestes pràctiques s'han anat abandonant, de manera que el cas de s'Hort des Correu a Manacor presenta molt interès entre la comunitat científica⁷. A l'actualitat hi ha dos exemplars de vimer; per al més antic es calculen més de cent anys.

El sistema hidràulic⁸ resulta de difícil descripció, per haver-se dissenyat seguint criteris molt vinculats a usos específics i, probablement, per ser conseqüència de la modificació d'un sistema hidràulic preexistent. O bé tenia en origen una surgència d'aigua diferent o bé el dipòsit regulador (safareig) es va ubicar a un lloc proper a les cases per servir a un ús domèstic o lúdic. En tot cas, l'any 1861 Pere d'Alcàntera Peña ja dibuixà els elements essencials del sistema, la sínia i el safareig on es troben a l'actualitat. El sentit lúdic es veu recolzat per la presència d'una terrassa amb balustrada i bancs al safareig, que serveix de passeig i lloc de contemplació del jardí i l'hort, però que alhora causaria importants distorsions alienes als criteris tradicionals de distribució de l'aigua. De fet, si el safareig s'hagués situat vora la sínia, el sistema també funcionaria i s'evitarien construccions i pèrdues d'aigua.

Des de la sínia parteix una sèquia elevada sobre pilars de marès. Així s'aconsegueix crear la pendent artificial per unir sèquia i safareig, i evitar el desnivell entre la sínia i la terra que s'ha de regar. La ubicació del safareig vora la sínia hauria evitat la construcció d'aquesta sèquia i, a més, el dipòsit regulador hauria compensat la diferència de cota entre la sínia i la terra a regar.

El safareig té dues sortides d'aigua. La primera aboca a una sèquia de peces de marès amb canaleta excavada que fa el recorregut invers al que havia fet l'aigua per

XX, entre 1910 i 1920.

D'entre els exemplars botànics hem de destacar el vimer, que creix vora la casa. El *Salix viminalis* és un arbust de la família de les salicàcies. Pel mes de juny les baies són llargues, de manera que permet practicar el ritual de curació de l'hèrnia. Aquest consisteix bàsicament a fer passar el nin malalt per l'obertura practicada a les baies.

Aquest ritual fou conegut

arribar al safareig. De fet, ambdues sèquies se superposen, de manera que l'aqüeducte de sortida de la sínia es recolza directament sobre aquesta sèquia per la qual l'aigua corre en sentit invers. Quan la sèquia arriba a la paret de l'hort es divideix en dos ramals absolutament oposats: un que continua en direcció a la sínia; l'altre es dirigeix a regar els sementers que abans es dedicaven a hortalissa, tot voltant el mur de l'hort fins que, a l'alçada de les cases, es creua i es perd en camp obert. La segona sortida d'aigua del safareig nodreix una sèquia de traçat curt que serveix per regar les pasteres de planter i que acaba per unir-se a la sèquia que volta l'hort. Aquest ramal permetria regar els planters amb la seva pròpia cadència de reg, sense haver de donar aigua a la sèquia principal. A més dels ramals principals, hi ha altres sèquies secundàries que corren per dins els sementers per tal de facilitar el reg.

Tot el sistema presenta la mateixa tècnica constructiva i utilitza les peces de marès excavades ja descrites en el primer ramal. Tot i que els aspectes tècnics varien poc al llarg de segles, l'actual disseny sembla contemporani, fonamentalment perquè també respon a criteris lúdics, la qual cosa produeix les alteracions ja descrites. Sembla que es pot datar entre finals del segle XIX i principis del XX.

Ramals de reg actualment en desús.

Així doncs, podem concloure que s'Hort des Correu va servir a les exigències agràries i econòmiques pròpies d'un hort. Però també va ser, molt probablement, un lloc d'experimentació botànica, és a dir, un jardí botànic de caràcter particular, en el qual es va procurar un marc arquitectònic i constructiu adequat als interessos lúdics dels seus promotors. En conseqüència, pensam que aquests són arguments suficients per a la conservació de s'Hort des Correu i per a la seva incorporació com a conjunt a protegir al catàleg del patrimoni històric i artístic de Manacor.

NOTES

¹ Arxiu Municipal de Manacor.

² FERRER MASSANET, R.; LLODRÀ, A.: *De la Pedra a la Paraula*, Manacor, 1980.

³ Cada un dels articles va ser analitzat pel Bisbe Miralles a la biografia que ell mateix va publicar de Miquel Amer en el BSAL, XVI, 1917.

⁴ TORRES I ORELL, F.; MUNAR I GRIMALT, M.: *L'excavació arqueològica de la basilica paleocristiana de sa Carrotja a Porto Cristo i la seva restauració*, III Jornades d'Estudis Locals de Manacor, Manacor, 2005.

⁵ L'anàlisi arqueològica de les dues basíliques pot consultar-se a ALCAIDE, S.; MAS, C; CAU, M. A.: *L'antiguitat tardana al municipi de Manacor: arquitectura cristiana i territori*, III Jornades d'Estudis Locals de Manacor, Manacor, 2005.

⁶ Sobre el destí final i l'evolució de la col·lecció no en tenim informació precisa. Pel que ens va explicar R. Ferrer Massanet, sembla que la col·lecció s'ha mantingut, més o manco completa, en propietat de la família Amer Servera.

⁷ MARTÍ PÉREZ, J.: *La guarició de l'hèrnia a Manacor*, Estudis Balearics, 32, Palma, 1989.

⁸ Les anàlisis de la ceràmica i del sistema hidràulic han estat possibles gràcies a la col·laboració de la Dra. en història M. Magdalena Riera Frau.

El projecte d'intervenció arquitectònica en el Claustre de Sant Vicenç Ferrer de Manacor

*Joan Pascual Femenies
Magdalena Salas Burguera*

Introducció

El conjunt conventual de Sant Vicenç Ferrer té els seus inicis en el s. XVI, quan s'estableix la primera comunitat de dominics a Manacor. Pel que fa al claustre del convent, l'objecte que ens ocupa, es va realitzar entre finals del s. XVII i primera meitat del XVIII. Les notícies que es tenen parlen d'una data cap al 1667 quan el convent va creixent al voltant d'una zona dedicada a hort que després s'utilitzarà com a claustre. El mestre picapedrer d'aquestes obres fou en Joan Cabrer, que va decidir, per exemple, que els pilars del claustre fossin octogonals. Ell va donar, doncs, aquest gust barroc a l'estructura arquitectònica.

No ens estendrem en aquesta fase perquè ja ha estat estudiada i presentada en anteriors jornades de Manacor, des del punt de vista de l'anàlisi artística i documental de la fase de construcció del conjunt (ROMAN: 2001).

Des de la desamortització del convent el 1835, el conjunt conventual ha passat per diverses fases que han anat marcant la seva fisonomia (CARVAJAL *et al.*: 2001). Fins i tot l'any 1916 es va patir per la destrucció del claustre ja que l'Ajuntament volia que hi passàs un carrer. Però l'empenta i reivindicació de Mn. Alcover va fer que fos declarat Monument Nacional l'any 1919.

Els usos de l'edifici objecte d'estudi han estat diversos en aquests darrers 150 anys: col·legi (1837-39), telègrafs, presó, centre d'exposició agrícola l'any 1936... Això fins al darrer terç del segle XX quan el seu ús ha estat marcat pel caràcter administratiu i la configuració d'un monument historicoartístic com a via pública, amb tots els inconvenients que això suposa.

Així arribam a l'any 2003, quan a petició de l'Ajuntament i amb el finançament del Ministeri de Cultura es decideix tirar endavant un projecte d'intervenció